

Az *Agriphila tolli pelsonius* FAZEKAS 1985 előfordulása a Mátrában (Lepidoptera: Crambinae)

FAZEKAS Imre

Természettudományi Gyűjtemény, Komló

ABSTRACT: (The presence of *Agriphila tolli pelsonius* FAZEKAS 1985 in the Mátra and Bükk, North-Hungary, Lepidoptera, Crambinae.) Author publishes new chorological, autoecological data out of the Mountain-range of North-Hungary. He points out that the northern arealine of the ssp. *pelsonius* correlates to the -2 C° isotherm-line of January. Northerly from this limitline it could survive only among edafical and microclimatical conditions, enclavelike. The present day Hungarian area figure is the result of the regression, which took place after the postglacial climate-optimum.

A korábbi irodalmakban az Északi-középhegység több pontjáról, minden szerző az *Agriphila geniculea* HAWORTH, 1811 fajt közölte. A Mátra Múzeum Crambinae (Microlepidoptera) anyagának revíziója közben eddig egyetlen *geniculea* példányt sem találtam az észak-középhegységből; helyette az összes *geniculea*-nak határozott példányt *Agriphila tolli pelsonius* FAZEKAS, 1985-nek bizonyult.

Mint arra már több munkámban is rámutattam (FAZEKAS, 1985; 1986; 1987) a két közeli rokon taxon identifikálása csak genitália vizsgálattal lehetséges, a külső morfológiai bélyegek csak igen ritkán és nagy gyakorlat után adnak eligazítást. Hasonlóan mint az ország más tájain is; az Északi-középhegység irodalmából ismert *geniculea* adatait csak revízió után szabad felhasználni. A *geniculea* mátrai, bükkői előfordulása nem kizárt, sőt biztosra vehető, de ezek a bizonyító példányok még nem ismeretesek. A további taxonómiai, ökofaunisztikai és állatföldrajzi vizsgálatok eredményessége érdekében az alábbiakban foglalom össze röviden a *pelsonius*-al kapcsolatos kutatásaimat.

Agriphila tolli pelsonius FAZEKAS, 1985

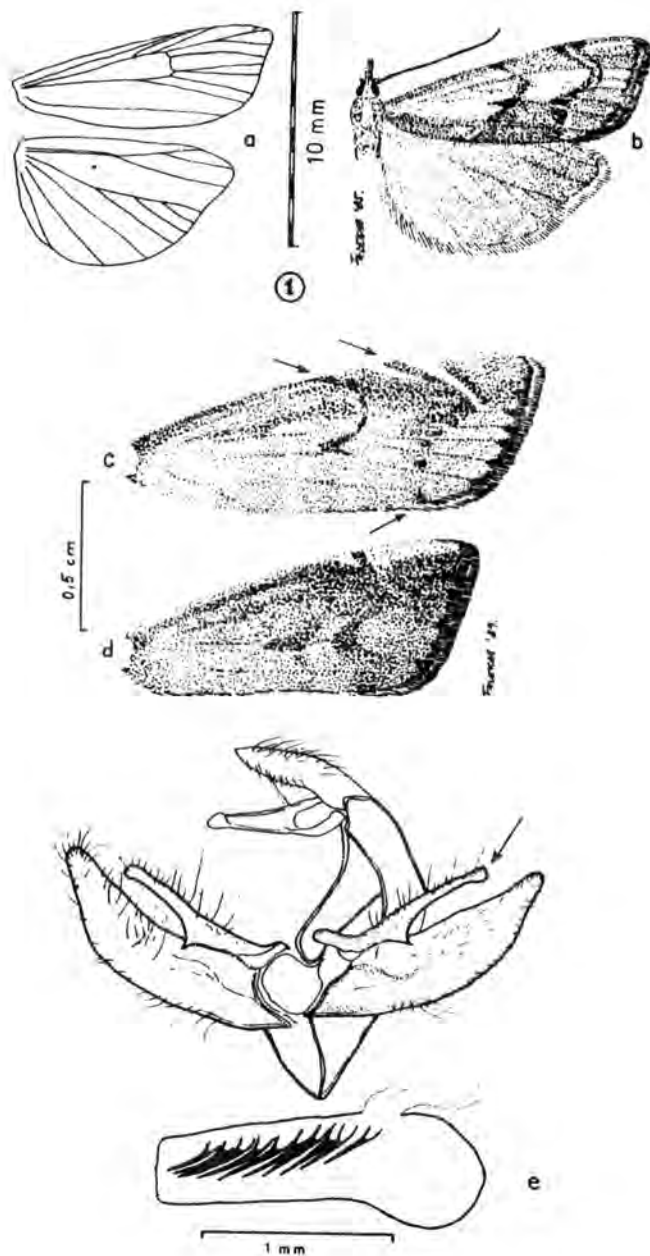
Nota lepid. 8: 15-20 - Locus typicus: Magyarország, Szigliget.

A taxon leírása: ♂. A fej selymesen fehér fényű, a homlok kiemelkedő. A szem többnyire erősen foltos. A palpus labialis hosszú, alapszíne azonos a fejjel, de sok barna pikkellyel mintázott. A csáp halványbarna, pillás. A gallér és a szárnyfedők a palpus labialis színével azonosak. A potroh szürkésbarnával kevert fehér. A lábak világos fehéresszürkek. Az elülső szárnyak hossza: 9-10,5 mm. Az alpszín barnás fehér, a belső és a külső szegélyen erősebb barna behintés. A szárny tövétől a sejten át a külső szegélyig az alapszín világos csíkja húzódik. A keresztvonalak sötétbarnák, nem folytonosak. A belső keresztcsáv a cu2 ér alatt nyílhegy alakú, a costa irányába fokozatosan eltűnik. A külső keresztvonal végig kivehető, alsó harmadában az erek mellett fogszerű, s a nyílhegy alakú folttal összefolyhat. Az erek vége kicsiny, sötétbarna pikkelyfolttal borított. A rojt töve fémesen fénylik. A szárnyak fonákja világos szürkésbarna. A hátsó szárnyon az apex kissé kihúzott és sötétebb barnásszürke mint a tötér.

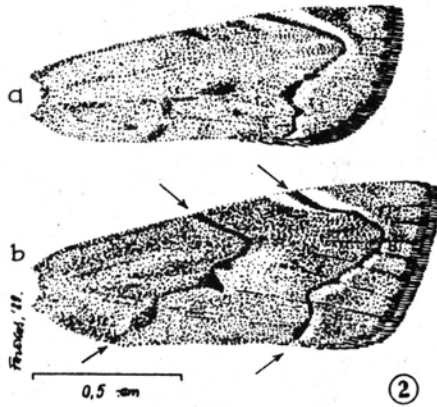
♂ - Genitália: A valva hosszan nyújtott, az apex felhajló. A pars basillis hosszú, vége rendszerint lekerekített vagy dobverőszerűen kiszélesedő. A juxta széles V-alakú. Az aedoeagus tuskéinek száma 10-13 között váltakozik, tuskésszerűen hegyesek, nagyságuk különböző.

♀♀ - A habitus a hímekével azonos.

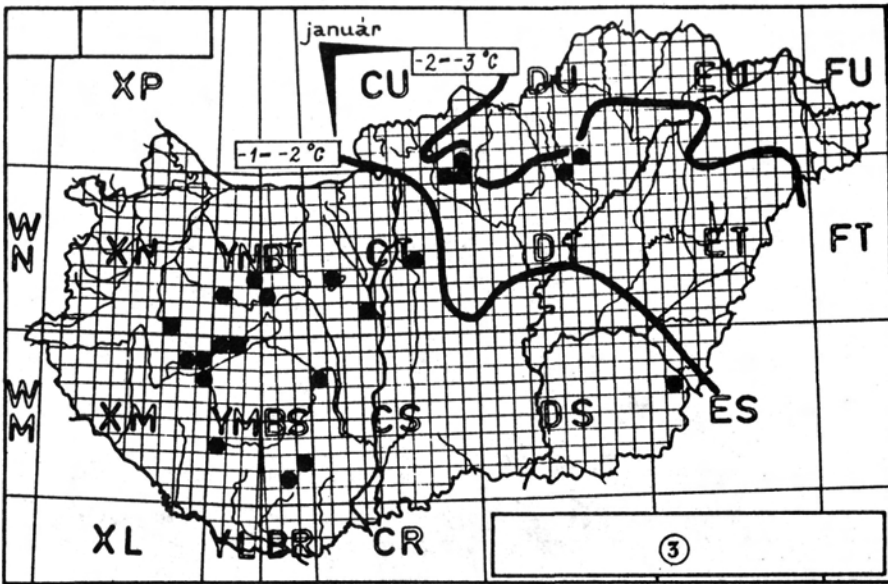
♀ - Genitália: A bursa copulatrix kerek, egy szignummal. A ductus bursae mediálisan kiszélesedik, s az ostium bursae alatt nyakszerűen elkeskenyedik. A ductus seminalis a ductus bursaeból a középtájon ered.

1. ábra. - a. Az *Agriphila tolli pelsonius* FAZEKAS szárnyerezete, - b. habitusképe (holotypus), - c & d. különböző szárnyrazolatai, - e. hím genitália (gen. prep. FAZEKAS, No. 1893.; paratypus).

2. ábra. Az *Agriphila geniculea* HAWORTH elülső szárnyának jellegzetes magyarországi változatai.

3. ábra. Az *Agriphila toli pelsonius* FAZEKAS genitália vizsgálatával igazolt magyarországi elterjedési képe. A folytonos fekete vonalak a januári átlaghőmérséklet vázlatos határát jelölik.

Megjegyzés: a ssp. pelsonius leírása óta nagyobb sorozatok is előkerültek. Nem ritkák a sötét barna alapszínű példányok sem.

Elterjedése: A nevezéktani alfaj a Balkánon, s ez ettől sokszor igen markánsan eltérő rasszok Olaszországban, Szicílián, Korzikán, Krétán, Kisázsiaiában és a Krímben ismertek (FAZEKAS, 1987).

A ssp. pelsonius izolátumok a Dél-Dunántúlon, a Mezőföldön, a Bakonyban, a Pesti-síkságon, Gyulán valamint Bécsben ismertek.

Új adatok: - 16 ♂, Eger, Szépasszony-völgy, 1961. VIII. 10. leg. Jablonkay J.; - 6 ♂, Bükk hegység, noszvaji határ, 1961. VIII. 5. leg. Jablonkay J.; - ♂, Mátraháza, 1972. VIII. 5. leg. fénycsapda; - ♂, Parád, 1972. VIII. 12-13. leg. fénycsapda; - 2 ♂, Mátra hegység, Rózsaszentmárton, 1977. VIII. 7. leg. fénycsapda (det. FAZEKAS, in coll. Mátra Múzeum).

A pelsonius a Kárpát-medencében Parádnál éri el legészakibb elterjedését. Várhatóan az Északi-középhegység több pontjáról is előkerül, így szinte biztosra vehető az Aggteleki-karszton is, sőt nem kizárt néhány marginális populációja Dél-Szlovákiában sem. A Bakonyban (Olaszfalu) a geniculea és a pelsonius szimpatikus előfordulású. A niche-szegregáció kérdését még nem vizsgálták.

Autökológia: A preimaginális állapot egyáltalában nem ismert. Laboratóriumi körülmények között fogságban tartott imágók (Komló, 1989. augusztus) megfigyelésekor nem sikerült kopulációit vagy petézését megfigyelni. A pelsonius imágók repülése már július elején megkezdődik és szeptember elejéig tart. 125 Wattos Hg- és 160 Wattos kevert fényű izzóval gyűjtve megfigyelhető, hogy már a szürkületkor igen aktívak, s a szélfüvek (*Festuca gigantea*, *Dactylis glomerata*, *Calamagrostis epigeios*) magassága fölé ritkán emelkednek. A 180 cm magasan elhelyezett fénycsapdába csak ritkán repülnek, inkább a fényforrások hatókörében, a fűszálakon fejjel lefelé ülnek. Az egész éjjel megvilágított területen, a kora reggeli órákban, 10 x 10 m-es négyzetet vizsgáltam egy erdei szálkaperjés típusú cseres tölgyes (*Quercetum petrae cerris brachipodietosum silvatici*) írtásrétten kialakított gyümölcskertben (Komló, Hasmány-tető, 250 m).

Az imágók diszpergáltsági mintázata inzuláris eloszlási típust mutatott 2-3 locusban, 3-5 egyeddel. A pelsonius-szal ugyanazon négyzetben előforduló Agriphila inquitella D. & SCH. diszpergáltsága igen hasonló, de a locusok allotópusok, s az egyedek száma 12-15 között váltakozott.

A pelsonius főleg a középhegységek déli oldalainak cseres tölgyes, karsztbokorerdő tisztásain, szegélyein, valamint a lejtősztyeppéken és sziklagyepeken gyűjthető, mészköves és vulkanikus talajokon egyaránt tenyészik. A homoki tölgyesekből, és tatárjuháros lösztölgyesekből és a löszpusztákból csupán szórványos adatokkal rendelkezünk.

A pelsonius északi areahatárvonala korrelációt mutat a januári -2 °C-os izoterma vonallal. A pelsonius ettől a limitáló vonaltól északra a Mátrában és a Bükkben csak kedvező edafikus és mikroklimatikus viszonyok között, izolált fragmentumokban tudott fennmaradni. Szigetszerű magyarországi előfordulásai valószínűleg a postglaciális klímoptimum után bekövetkezett regresszió következményei.

IRODALOM

- FAZEKAS, I. (1985): *Agriphila tolli pelsonius* ssp. nova aus Ungarn. - *Nota lepid.* 8: 15-20.
- FAZEKAS, I. (1986): Adatok a *Pterophorus leucodatylus* Denis & Schiffermüller és az *Agriphila tolli pelsonius* Fazekas ismeretéhez. - *Állattani Közl.* 73: 29-32.
- FAZEKAS, I. (1987): Beiträge zur Kenntnis von *Agriphila geniculea andalusii* und *A. tolli*. - *Ent. Z. Essen*, 97: 197-203.

FAZEKAS Imre
Komló Természettudományi Gyűjtemény
KOMLÓ
Fürst S. u. 1.
7300